

Sahra Altı Afrika ile Yüksek Öğretimde Ortaklığa Doğru

Omar El Samani El Sheikh İbrahim*

Çeviren: Fatma Günce KANLI

Giriş:

Antik dönemlerin bilinen en önemli kütüphanelerinden ve müzelerinden olan “İskenderiye Müzesi ve Kütüphanesi” Afrika’daki yüksek eğitim kurumlarının temellerinin oldukça eskilere dayandığını göstermektedir. Eski İskenderiye’nin, Avrupa Rönesans döneminde önde gelen hümanistlerin bilimsel başarılarına yol gösterici ışık olduğu ifade edilmektedir.¹ Hıristiyanlığın ortaya çıktığı ilk dönemlerde, İskenderiye’nin rahipler sınıfının ve Etiyopyalı eğitim kurumlarının felsefi ve teknolojik konularda yapmış oldukları tahminler ise eski kurumların devamını oluşturmuştur.

Modern anlamda üniversitelerin dikkate değer eserleri arasında Afrika İslam Üniversiteleri’nin makaleleri oldukça ön planda yer almaktadır. Özellikle milattan sonra 859 yılında kurulan Karawiyyin Üniversitesi ile yine milattan sonra 969 yılında kurulmuş olan Al Azhar bunların başında gelmektedirler. Bununla birlikte söz konusu üniversitelerin akademik başarıları, uluslararası toplumun da dikkatinden kaçmamıştır. Bu üniversitelerin akademik standartları daha önce belirlenmiş olsaydı milattan sonra 1382–1421 dönemi boyunca hizmette bulunmuş olan Al Azhar üniversitesinin akademisyenlerinden İbn-i Haldun gibi bu dönemlerde yaşamış olan diğer bilginler de tüm zamanların büyük tarihçileri ve sosyologları arasında yer alabilirlerdi.² Öte yandan Timbuktu Üniversitesi tek merkezde toplanmayıp, kendisinden bağımsız birkaç kampüs açarak farklı seçenekler sunmaya başlamıştır. Gerçekleştirilmesi düşünülen mevcut bir proje³ ile söz konusu üniversitenin yakın zamanda son derece nitelikli ve bilimsel bir yayına imza atması beklenmektedir.

Bu tür kurumların en temel özellikleri arasında yerli, ilgili ve kendi toplumunun sorunlarına yanıt verme konusunda oldukça istekli olmaları bulunmakta idi.

---

* Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum-Sudan

¹ Ade Ajaye, J. F. Lameck, K. H. Goma ve Ampah Johnson, G., Yüksek Eğitim ile Beraber Afrika Deneyimleri, Afrika Üniversiteleri Yayın Kurumu, James Curry, s.7, 1996.

² A. g. e. s.9.

³ Timbuktu İki Uluslu Başkanlık Projesi: Güney Afrika ve Mali, www.southafrica.info/afrika/timbuktumanuscripts.htm

Sömürge Dönemi

Afrika'nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesinin ve ardından köle ticaretinin yaygınlaşmasının (M.S.1600–1850) Afrika'nın akademik hayatını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Bunun sonucunda kıtanın sanat hayatı, meslek grupları, tarımsal ve diğer alanlardaki üretimi, barışçı ticareti ve toplumsal dayanışma güçleşirken, mevcut ticari düzenin ortadan kalkmasıyla birlikte insanların rehabilitasyonu ve kıtanın yeniden kalkınması konularında ihtiyaçlar belirmiştir. Böylece batılı tarzda eğitime yönelik talep, 19. yüzyılda giderek artmaya başlamıştır.

Afrikalıların, batılı tarzı yansıtan eğitim kurumlarıyla tanışmaları, bu topluluğa Hıristiyanlığı benimsetme konusunda bunun etkili bir araç olduğunu düşünen misyonerler vesilesiyle olmuştur.⁴ Ayrıca sömürgeci politikalar izleyen güçler, son derece ustaca metotlarla finansal vaatleri sınırlamak suretiyle yüksek eğitim kurumlarının oluşturulması hususunda isteksiz davranmışlardır. Bunun nedeni söz konusu güçlerin, eğitim ve aydınlanmanın, sömürgeciliğe yönelik çıkarlarına uygun olmadığı gerçeğinin farkına varmalarıdır.

Yurt dışındaki personelin yüksek maliyetinden ötürü yeni kurumların açılması hususunda bir takım güçlükler yaşanırken, mezun olma düzeyinde olan gençlerin ve yurt içindeki personelin istihdam edilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu hamle, Afrika'daki modern tarzda yüksek eğitim kurumlarının oluşturulmasına yönelik ilk adım niteliği taşımaktadır. Örneğin, Forugh Bay Üniversitesi 1876 yılında Freetow'da, Gordon Memorial Üniversitesi 1898 yılında Hartum'da, Yaba Yüksek Üniversitesi ise 1909 yılında Lagos'ta, Makerere Devlet Üniversitesi ise 1921 yılında Kampala'da kurulmuştur. Bu üniversiteler akademik faaliyetlerini sürgün edilmiş akademik ve idari personeller tarafından sürdürürken, daha sonra sömürgeci devletler tarafından kurulan büyük şehirlerdeki üniversitelerle birleştirilmişlerdir.

Sömürge yönetimi altında bulunan Batı ve Orta Afrika'da eğitim, İngiliz ve Fransız eğitim felsefesinden farklı olarak Hıristiyanlığı kabul ettirmeye yönelik olmayıp, bu bölgelerde yaşayanları Fransız dünyevi kültüründen ayırma amacına hizmet etmekte idi⁵. Bu durum misyoner okullarının yayılmasını zayıflatmış ve Fransa'daki halkın kendi eğitimlerini

---

⁴ Ade Ajaye, J.F. , op. Cit. s.29.

⁵ A. g. e. s. 76.

istemeleri teşvik edilmiş, kendilerini Afrika bölgesinden ziyade Paris'teki evlerinde gibi hisseden seçkin tabaka dışındaki kitleleri eğitimden yoksun bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Senegal'in Gore adasında, Batı Afrika'da yaşayan Fransızların tümü için yalnızca bir tane öğretmen eğitime yönelik üniversite kurulmuştur.⁵ Daha sonra ise Mali'de birer adet veterinerlik okulu ve teknik okul açılmıştır.

Sömürgeci dönemin sonunda (1960), Sahra-altı Afrika'daki üniversite sayısı yirmi üç iken, yine o dönemde, günümüzde bağımsız olan çoğu eyaletin üniversitesi bulunmamakta idi. Kurumlar ise Afrika'nın çevre ve kültürü konusunda son derece yabancı ve ilgisizdi.

Bağımsızlık Dönemi:

Bölge ülkelerinin siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, sömürgeci ülkelere ait üniversitelerin ne denli yetersiz oldukları ortaya çıkarken, egemenliğin sağlanmasıyla birlikte, özerk kurumların ve doktora eğitimi veren üniversitelerin açılması, Londra ve Paris'teki üniversitelere olan bağımlılığı da sona erdirmiştir. Birtakım iç ve dış faktörler nedeniyle eğitim felsefesine ve müfredata yeteri kadar bağlı kalınmazken; izlenen bağımsızlık politikalarının dışında sömürgeci güçler, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanma süreçlerini kontrolleri altına almak isterlerken, geçici anayasalarda sömürge geleneğini devam ettirmeyi tasarlamışlardır. Zivenge⁷ Afrika'daki hükümetler tarafından eğitim politikalarına ilişkin yeni dönemdeki bağlantıların sorgulamadan kabul edilmemesini kuramcı bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Üniversiteler, mezun olmuş çalışanları için uygun müfredat benimsemeye devam ederken, üreticileri ve iş adamlarını eğitime konusunda hiçbir zaman çaba sarf etmemişlerdir.

Bununla birlikte, bağımsızlığın ilk on yılı Afrika'daki yüksek öğretimin gelişiminde önemli bir etki yaratmıştır. Örneğin; üniversitelerin, öğrencilerin ve programların sayılarındaki artış gibi. 1980 yılında Sahra-altı Afrika'daki üniversitelerin sayısı yüze kadar yükselirken, yalnızca yedi ülkede üniversite kurulamamıştır.

---

⁷ Zivenge, W., Baskıcı Eğitim Müfredatının Sömürgeci Mirası, Azgelişmişlik sebebi ve Afrika'nın Büyük Mücadelesi, Etkileşim ve Karşılıklı ilişkiler Semineri, Uluslararası Afrika Üniversitesi yayımları, Khartoum,2006.

Bağımsızlık Sonrası Dönem (1980–2000)

Üniversitelerin yaygınlaşmaya başlaması; nüfusun artması, ortaöğretimdeki olumlu gelişmeler ve politikacıların siyasi ihtirasları hırsları dolayısıyla devam etmiştir. Çoğu ülkenin yüzleştiği ekonomik sıkıntılara rağmen; benzin fiyatlarının hızlı artışı, borçların ödenmesine yönelik dış yardımlar, hammadde ihracatında fiyatların düşmesi, iç çatışmalar vb. söz konusu yayılma sürmüştür. Ancak bütün bunlar kamusal kaynaklardan, üniversitelere daha az bütçe ayrılmasına neden olmuştur. Afrika hükümetleri ise büyük oranda yardım kuruluşlarına bağımlı olmuşlar ve bundan dolayı Afrika'daki eğitim sisteminin uluslararası bağlantısı devam etmiştir. Bu nedenle Dünya Bankası, genel eğitimdeki yatırımı, yüksek eğitimdeki yatırıma tercih eden yapısal uyum ilkelerini benimsemiş, yatırımlardaki geri dönüşün ise çok düşük ve çok gereksiz olduğu tartışılmıştır.⁸ Afrikalı öğrencilerin Afrika'da eğitilmelerinden ziyade, yurt dışındaki üniversitelerde eğitim almalarının daha düşük maliyetli ve yararlı olduğu tespit edilmiştir.

1985–1989 yılları arasında, Dünya Bankası'nın eğitim sektörüne ilişkin finansmanının %17'si yüksek eğitime odaklanırken, 1995- 1999 yılları arasındaki dönemde, yüksek eğitime ayrılan pay %7'ye kadar düşmüştür.⁹

Dünya Bankası'nın yüksekokul eğitimine gereken önemi vermemesinden dolayı, “Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Stratejileri”nden Afrika ülkelerinde yüksek eğitimin eksikliği hissedilir düzeye ulaşmıştır. Söz konusu stratejiler, Afrika'daki yüksek eğitime önem verilmesini beraberinde getirmiştir. Yüksek eğitim, yalnızca bağış yapan ajansların desteklerinden mahrum kalmamış, aynı zamanda Afrika hükümetleri tarafından da ihmal edilmiş ve Afrika hükümetleri kendilerini bu konudan soyutlamışlardır.

---

⁸ Dünya Bankası Raporu SWP 440, Gelişmiş Ülkelerde Yüksek Eğitim; maliyet fayda analizi, 1980.

⁹ Bloom, D. E. , Canning, D. ve Chan, K. Afrika'da Yüksek Eğitim ve Ekonomik Kalkınma, Dünya Bankası raporu, İnsan Kalkınma Sektörü, Afrika Bölgesi, 2006.

Günümüzdeki Durum:

Bölgede yüzlerce devlet üniversitesi kurulmasına rağmen, 18–23 yaş arası kategoride Sahra-altı Afrika'daki öğrencilerin kayıt oranı; aynı zamanda dünyanın en düşük oranı olan %5'in altında olmuştur. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran %50'dir.

Bu durum, şaşırtıcı oranda özel üniversitenin kurulmasını teşvik etmiştir. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerin bazı üniversiteleri; Afrika ülkelerinde gerek kampüs kurmak gerekse yol konusunda için çareler bulmak vesilesiyle, hizmet verme konusunda cazip hale gelmişlerdir. Bugün itibariyle bölgedeki üniversiteleri üç kategoride değerlendirmek mümkündür.

A-Devlet Üniversiteleri

Daha önce de belirtildiği üzere, her ülkeye sömürge döneminden üniversiteler miras kalmıştır.

Daha sonradan kurulmuş olan tüm üniversiteler daha önceki üniversiteleri örnek almış ve bunlar da sömürgeci olmaya başlamışlardır. Söz konusu üniversiteler, yenilikçi ve yaratıcı gelişimi engelleyen yabancı müfredatlar, kendilerini toplumlarından uzaklaştıran ve başka ülkelerle bağımlılık ilişkilerini koruyan kurallar ve düzenlemeler gibi ilgisiz amaçlarla çoğalmışlardır. Bazı durumlarda, iç savaşlar sonucunda kampüsler terk edilirken, akademik personel, diğer çalışanlar ve öğrenciler sürgüne kaçmak zorunda kalmışlardır.

Açıkça söylemek gerekirse, Afrika'da yüksek eğitim tehlikededir. Sadece insanların isteklerini karşılamakta başarısız olmuyorlar, aynı zamanda kabul edilebilir öğrenim veya araştırma standardını güçlendirmekte de başarısız oluyorlar ve son olarak kendi altyapılarını, kütüphanelerini ve kendi personellini korumakta da başarısız oluyorlar. Ortada gerçek bir korku var ki; eğer bu kötüye gidiş devam ederse, bu durum kurumların çöküşü ile sonuçlanabilir. Belki bu şahsi övünme için fiziksel bir oluşuma izin vermez, fakat değerlendirme aşama süresince her şeyin yolunda olduğuna dair güvence oluşturabilir.

B. Özel Üniversiteler

Afrika'daki yüksek eğitim kurumlarının fark edilebilen bu hali son beş yılda özel üniversitelerin artışıyla oluşmuştur. İki belirgin nedenin bu artışı açıklaması mümkündür:

“halkın yetersizliği” ve “birleşme isteği”. Özel üniversite sahiplerinin büyük çoğunluğu kilise sahipleri ve kilise yanlılarıdır.¹⁰ Bu durum Afrika’daki özel üniversitelerin eşi görülmemiş şekilde çoğalmasının üçüncü nedenini oluşturabilir. Sayılarının sürekli artmasından itibaren bu üniversitelerin tam olarak değerlendirmesini yapmak oldukça zorlaşmıştır. 2000 yılında Afrika Üniversiteler Derneği tarafından yapılan bir çalışma da özel eğitim sektöründen 80 üniversite listede yer alırken, söz konusu çalışma bugün itibariyle güncelliğini yitirmiş durumdadır. Aşağıdaki tabloda 2004 yılında Sahra-altı Afrika’da yer alan bazı ülkelerdeki üniversitelerin karşılaştırmalı listesi¹¹ yer almaktadır.

	Ülke	Devlet Üniversitesi	Özel Üniversite	Açıklama
1.	Kenya	7	8	
2.	Uganda	4	10	
3.	Tanzanya	5	10	
4.	Zimbabve	8	5	
5.	Mozambik	7	6	
6.	Nijerya	45	8/24	
7.	Gana	8	5	
8.	Kamerun	6	1	+12 diğer özel kurumlar
9.	Senegal	2	1	+42 diğer özel kurumlar
10.	Sudan	33	3	+12 diğer özel kurumlar

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 2004 yılı itibariyle Nijerya’da sekiz özel üniversite bulunduğu görülmektedir. Ancak 2006 yılında söz konusu rakamın 24’e yükseldiği bildirilmektedir.¹²

Bazı ülkelerdeki özel üniversite ve devlet üniversitesi sayısının birbirine yakın olmasına karşın, devlet üniversitelerindeki kayıtlı öğrenci sayısının daha yüksek olduğu görülmektedir. İngiliz sömürgesindeki kilise yanlı üniversitelerin, artış döneminin başlarında kaydedilmiş sömürge güçlerinin farklı eğitim ilkeleri, kilise yanlı üniversitelerin büyük bir çoğunluğunda

¹⁰ Nwamuo, C., Afrika’daki Özel Üniversiteler Çalışması, Afrika Devlet Üniversitelerinin Derneği 2000.

¹¹ Afrika’daki Yüksek Eğitim için Dünya Ticaret Örgütü/Hizmet Ticareti Genel Anlaşması Dahil Edilmesi, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’nda Accra Seminer Hareketi, Afrika Üniversiteleri Yayın Kurumu,2004.

¹² Issac, N. Obasi, Nijeryada Özel Üniversiteler, Uluslararası Yüksek Eğitim Boston Üniversitesi Uluslararası Eğitim Merkezi, N 45,2006.

açıkça görülebilir. Sudan'dakiler istisna olmak kaydıyla, bölgede yer alan tüm özel kurumlar kar amacı gütmektedirler.

C. Yabancı Üniversiteler:

Küreselleşme süreciyle birlikte eğitimin de Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'na (GATS) dâhil olmasıyla birlikte, Afrika'daki sınır ötesi eğitim hız kazanmıştır. Öte yandan sınır ötesi eğitimin, yüksek eğitimden büyük bir pay aldığını söylemek henüz mümkün değildir. Ancak çokuluslu eğitim kurumlarının serbest faaliyetlerle birlikte, Afrika toplumları ile zengin seçkin tabaka gittikçe yerleşik veya yurtdışında gelişmiş dünyanın seçkin ve güvenilir üniversitelerini seçeceklerdir.

Eğitimin Geleceği ve Türkiye'nin Olası Rolü

Sahra-altı Afrika'nın gelişmesi ve geleceğin ilim ve bilgi dönemine katkıda bulunması durumunda, yüksek öğretimin buradaki rolü artacaktır. Bu durum ise tüm arazi sahiplerinin işbirliğini gerektirmektedir. Dış yardımlar ise hayati öneme sahiptir. Neyse ki Dünya Bankası, Afrika'daki yüksek eğitime büyük zarar verdikten sonra, daha önce uygulamış olduğu politikaların hatalı olduğunu kabul etmiştir.¹³

Özel ve yabancı eğitim kurumlarının amaçlarına ve görevlerine engel olmak gerçekten zordur. Bu nedenle ilgi doğrudan devlet kurumlarına yönelmiştir. Devlet kurumları ise kriz içinde bulunmakla birlikte yardım için beklemektedirler.

Söz konusu kurumlar için izlenecek yolları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Sorunlara karşı kayıtsız kalınması,
2. Tek taraflı sömürge politikalarının benimsenmesi,
3. Karşılıklı kazanımlar için ortaklığa girişilmesi.

Birinci seçenek, bu kongredeki mevcudiyetimizi de yok saymak anlamına gelecektir. Çin, Hindistan ve muhtemelen Türkiye gibi yeni dostların edinilmesi ise ikinci seçenektir. Taraflar açısından karşılıklı kazanımlara dayalı ortaklık tek makul seçenektir.

---

¹³ Bloom, D. E. , Canning, D. ve Chan, K., A. G. E., 2006.

Bazı üniversiteler ile birlikte işbirliği anlaşmaları ve karşılıklı programlar vasıtasıyla özel ilgi alanlarının oluşturulması mümkündür. Afrika'nın sorunlarına ilişkin araştırma projeleri (ürün verimliliğinin artırılması, çoraklaşma ile mücadele, bölgesel hastalıkların bertaraf edilmesi vb.) geliştirilebilir. Eğer samimiyetle çaba gösterilir ve uygun finansman sağlanırsa, başarıya ulaşılması mümkün olur. Gerçek bir Afrika üniversitesinin oluşturulması için yüksek eğitim kurumlarının, eğitim felsefesini, kuralları ve müfredatı gözden geçirmek suretiyle buna uygun bir yapı tesis etmeleri gerekmektedir.

Diğer kurumların teknolojileri, uzmanlıkları, ürünleri ve hizmetleri de zamanla Afrika kıtasına yayılacaktır.

Türkiye bunu yapabilir mi?

KAYNAKÇA

1. Ade Ajaye,J.F.,Lameck,K.H. Goma and Ampah Johnson,G., The African Experience with Higher Education, Association of African Universities Publication, James Curry,1996.
2. Timbuktu Bi-National Presidential Project : South Africa and Mali, www.southafrica.info/africa/timbuktumanuscripts.htm
3. Ade Ajaye,J.F., op. Cit.
4. Zivenge,W., A colonial Legacy of Repressive Education Curriculum, Africa's Greatest Challenge and Cause for Underdevelopment, Conference on Interaction and Interrelation in Africa , IUA publication , Khartoum, 2006.
5. World Bank Report SWP 440,Higher Education in Developing Countries; a cost benefit analysis, 1980.
6. Bloom,D.E.,Canning ,D. And Chan, K., Higher Education and Economic Development in Africa, World Bank report, Human Development Sector, Africa Region, 2006.
7. Nwamuo,C.,A study on Private Universities in Africa, Assoc. Of African Universities publ., 2000.

8. The Implication of WTO/GATS for Higher Education in Africa, Proceeding of the Accra workshop on GATS, Assoc. Of African Universities publ. 2004.
9. Issac,N. Obasi, New Private Universities in Nigeria, Int. Higher Edu. The Boston College Centre for Int. Higher Edu., N 45, 2006.